

Н. Г. Солонська
кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського

**БІБЛІОТЕКА ЯРОСЛАВА МУДРОГО:
БІБЛІОГРАФІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ НАУКОВОЇ
РЕКОНСТРУКЦІЇ БІБЛІОТЕКИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ**

Моделювання як метод опису історичних подій, явищ, фактів є одним з ефективних засобів наукового пізнання об'єкта. В історичному бібліотекознавстві останнім часом усе частіше дослідники звертаються до моделювання структури і функцій такого соціального інституту, як історична бібліотека. Найскладнішим завданням є моделювання неіснуючих нині бібліотек минулих віків, у тому числі давньоруської бібліотеки (ДРБ), реконструкція її змісту, репертуару творів та збірників рукописних книг. Прикладом такого моделювання є, наприклад, дослідження М. Волкова, М. Нікольського, Б. Сапунова щодо книжкової культури Київської Русі. Б. Сапунов найближче підійшов до теоретичної моделі рукописно-книжкової культури, спробував за допомогою логіко-статистичного методу підрахувати гіпотетичну кількість рукописних книг у давньоруській державі, спираючись як на рукописні артефакти XI–XIII ст., так і на власні спостереження, логічний аналіз, методи соціології, демографії, математичної теорії імовірності¹. В умовах відсутності необхідної кількості емпіричного матеріалу моделювання, безумовно, є одним, значною мірою гіпотетичним, проте діючим методом загального бачення об'єкта.

На Бібліотеку Ярослава Мудрого (БЯМ), що за літописними даними була заснована 1037 р., як на першу відому давньоруську бібліотеку, історико-культурне явище Київської Русі, його духовний центр звертали увагу всі відомі дослідники цього періоду, починаючи від XIX ст.² Надзвичайною увагою користувався один з небагатьох манускриптів, що дійшов до нашого часу – Ізборник Святослава 1073 р., який є своєрідною моделлю великокнязів-

ської бібліотеки, прямим відбиттям певної частини фонду пам'яток, що слугували протографом "Ізборника", а також містить своєрідний опис БЯМ³.

Відомості про бібліотеку, яка вражала навіть обізнаних сучасників, свідчать про високий рівень освіти та знання у домонгольській Русі, згадками про цю бібліотеку починаються навчальні посібники з історії бібліотечної справи, наприклад, підручник К. Абрамова та В. Васильченко⁴.

ДРБ як феномен культури згадувалася у працях В. Татищева, В. Ключевського, Є. Болховітінова, Є. Голубинського, В. Іконникова, М. Максимовича, І. Франка, М. Нікольського, О. Горського, М. Грушевського, Д. Лихачова, В. Адріанової-Перетц, Б. Сапунова, В. Васильченко, П. Толочка, П. Тронька, Б. Кримського, Я. Запаска, М. Брайчевського, М. Пещак, М. Геппенера, М. Візира та ін.

Важалося, що бібліотека була найповнішим зібранням рукописних книг і архівним сховищем. Дослідники й досі сперечаються щодо кількості книг у її складі. Найбільшу кількість – до 950 томів – вказували, наприклад, Б. Сапунов, Я. Запаско, П. Толочко.

Як князівська бібліотека і культурний феномен Київської Русі, вона, цілком можливо, була найзначнішою у державі і, вірогідно, репрезентувала весь зріз репертуару давньоруської книжності XI–XIII ст. – як слов'янської писемності, так й інших культур. Знавець рукописної книги Я. Запаско вважає, що рукописна книга XI–XVIII ст., що залишилася донині, налічує "декілька тисяч цих пам'яток, що зберігаються в сховищах України та поза її межами"⁵.

Наукове дослідження ДРБ можна здійснювати за допомогою різних наукових методів, зокрема історико-генетичного, онтологічного, гносеологічного, морально-нормативного, психоаналітичного, культурно-антропологічного тощо, а також моделювання.

Книгознавчо-джерелознавчі методи моделювання властиві будь-якому дослідженню рукописної книги, оскільки це артефакти культури. Теоретичні засади моделювання системи "рукописна книга" розвивалися Л. Дубровіною, яка віднесла поняття "бібліотека", "скрипторій", "власник" до найважливіших компонентів моделювання книжної культури Середньовіччя.

Поняття моделювання такого складного об'єкта, як БЯМ містить декілька аспектів. Перший – моделювання кількості рукописних книг, другий – репертуар окремих творів (в тому числі тих, що містилися у збірниках) як слов'янських, так й інших народів і

культур. Третій аспект – організація комплектування та використання бібліотеки, зв'язок із князівським та монастирськими скрипторіями, школами, відповідно, – поширення книги та знання у державі, екстраполяція на формування духовної культури та її компонентів, система знань про епоху Ярослава Мудрого в контексті середньовічної європейської культури тощо.

Створення “віртуального фонду” під назвою “Бібліотека Ярослава Мудрого” слід здійснювати на базі проведення бібліографічної реконструкції, яка б віддзеркалила зріз опублікованих джерел та наукових досліджень цього феномену в його багатогранності за весь період існування історичної та філологічної науки. Лише такий шлях дасть можливість створити віртуальну ДРБ – “фонд пам'яток” та “фонд досліджень” – знання про неї, накопичені людством. Такий фонд мав би велике джерелознавче значення для дослідження епохи, культури, бібліотеки, особистостей власників, авторів книжок тощо.

Дослідження з реконструкції теоретичної археографічно-бібліографічної моделі ДРБ (на прикладі БЯМ), що складається з таких компонентів, як пам'ятка, наукові студії, культура, почало виконуватися в українській історичній науці вперше в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського від 1997 р.

Наукова роботи з археографічно-бібліографічної реконструкції її фонду розрахована на кілька етапів.

Перший – створення бібліографії опублікованих та неопублікованих джерел, що розкривають склад і зміст такої бібліотеки, розробка теоретичної моделі реконструкції фонду ДРБ через створення повнотекстової бази пам'яток, що збереглися або за змістом могли належати до ДРБ із залученням джерел з багатьох бібліотек, архівів, музеїв світу. На цій базі проводиться розробка електронної моделі складу рукописних книг та творів бібліотеки з наданням текстів пам'яток. Це створить можливість для дослідницької роботи вченим з багатьох країн з проблем не лише БЯМ, а й культури Київської Русі і взагалі культури раннього Середньовіччя у Європі, вивчення давніх джерел, які не є широко доступними, оскільки зберігаються в бібліотеках та архівах різних країн світу. З кожної з ймовірних “одиниць зберігання” цієї книгозбірні існує своя історіографія, яка нині не узагальнена (наприклад, “Руська Правда”, “Слово про Закон і Благодать”, Ізборник Святослава 1073 р., Ізборник 1076 р., твори давніх візантійських письменників, праці отців церкви, давньоруські договори, грамоти, акти тощо)¹⁰.

Інший блок – створення електронного каталогу (ЕК) бібліографічної інформації про всі відомі опубліковані та неопубліковані дослідження різних вчених з історії книжної культури цього періоду Київської Русі в усіх її зв'язках і контекстах, що мають відношення до БЯМ.

Проект електронної ДРБ (ЕДРБ) можна реалізувати лише за умов міжнародної співпраці. Припускається, що в ЕДРБ повинні бути виставлені, як електронний продукт, ті джерела (всі редакції, списки), які потрапили у фонди бібліотек різного рівня (національних, державних, приватних тощо) інших країн з об'єктивних історичних причин протягом століть і нині вже не можуть бути повернуті в Україну для відтворення БЯМ у традиційному паперовому вигляді, оскільки вони є надбанням інших держав. ЕК ДРБ та ЕДРБ дадуть змогу, зокрема, встановити джерела перекладів, вияснити характер відповідності перекладів з оригіналами, проаналізувати існуючі редакції пам'яток, відомості про інші списки одного й того самого тексту.

В історичній науці проблема реконструкції фонду БЯМ як окремого об'єкта дослідження не порушувалася, хоча її історіографія (це, переважно, звернення і згадки про неї) доволі значна⁶. Можуть стати у нагоді й дослідження власне соборів та скрипторіїв, порівняльний аналіз і співставлення з документами інших соборів, що збереглися, хоча й за пізніших часів, наприклад, Новгородського Софійського собору, які віднайшов Д. Абрамович. Витяги з опису собору дали можливість ученому судити про опис книжної казни, реєстр книг, їх каталог, каталог рукописних книг зі вказівками на статті, що в них містилися, а також на окремі твори.

Моделювання складу БЯМ має починатися з вивчення Ізборника 1073 р., системного аналізу пам'ятки як історичного джерела книжного типу, об'єкта національного репертуару рукописної книги, бібліографічного джерела і субстанційної моделі БЯМ, прообразу науково-довідкового апарату тощо.

Отже, кожна із збережених книг ДРБ і, зокрема, БЯМ має своє походження, свою долю, зміст і кожна повинна знайти свої місце у “віртуальній давньоруській бібліотеці під назвою “Бібліотека Ярослава Мудрого” – як її текст, так і пристатейна бібліографія. Однак до її складу мають увійти й всі інші дослідження культури Київської Русі, що прямо чи опосередковано мають відношення до її книжкового фонду та культурного контексту епохи.

¹ *Сапунов Б.В.* Книга в России в XI–XIII вв. – Л., 1978. – С. 40–41.

² Первая русская библиотека // Библиограф. – 1891. – № 11. – С. 135–136; Восемьдесятлетие первого книгохранилища // Ист. вестн. – 1891. – № 9. – С. 78; *Комарницки З.* Хроника Титмара Бискупа Мерзбургского. – Житомир, 1861. – С. 67; *Толочко П.П.* Древняя Русь: Очерки социально-политической истории. – К., 1987; *Він же.* Библиотека Ярослава Мудрого // Від Русі до України. – К., 1997. – С. 100–106; *Він же.* Тайна библиотеки Ярослава Мудрого // Наука и жизнь. – 1975. – № 1. – С. 70–71; *Котляр М.Ф.* Ярослав Мудрый (До 1000-річчя з часу народження) // Укр. іст. журн. – 1978. – № 6; *Солонська Н.Г.* Ярослав Мудрий. Державний діяч, книжник (До 950-річчя від часу смерті) // Вісн. Книжкової Палати. – 2004. – № 5. – С. 53–57; Київська Русь. Культура. Традиції : Зб. наук. пр. – К., 1982. – 152 с.; *Ліндсей Д.* Коротка історія культури від історичних часів до доби Відродження : Пер. з англ. – К., 1995. Т. 1–2; *Ісаєвич Я.Д.* Україна давня і нова. Народ, релігія, культура. – Л., 1996. – 336 с.; *Брицький П.* Німецькі мандрівники і послі про Україну історії середньовіччя і нового часу // Середньовічна Європа: погляд з кінця ХХ століття. – Чернівці, 2000. – С. 209–211 та багато ін.

³ *Пецак М.М.* Библиотека Ярослава Мудрого й зародження в ній бібліографічного опису // Наук. пр. Нац. б-ки України імені В.І. Вернадського. Вип. 2. – К., 1999. – С. 219–227; *Вона ж.* Перша східнослов'янська енциклопедія // Бібл. вісн. – 1996. – № 2. – С. 32–35; *Солонська Н.Г.* Збірник Святослава 1073 року як джерело для вивчення та реконструкції фонду бібліотеки Ярослава Мудрого (до 930-річчя від часу створення) // Вісн. Книжкової Палати. – 2003. – № 7/8.

⁴ *Абрамов К.И., Васильченко В.Е.* История библиотечного дела в СССР. До 1917 года. – М., 1959. – С. 8.

⁵ *Запаско Я.* Мистецькі рукописні пам'ятки України. – Л., 1997. – С. 3.

⁶ *Солонська Н.Г.* Библиотека Ярослава Мудрого в працях вітчизняних науковців (1918 р. – 10-ті роки ХХІ століття) // Зб. наук. пр. / Ін-т історії України НАН України. – 2005; *Пецак М.М., Солонська Н.Г.* 925 років визначній давньоруській пам'ятці – Збірнику Святослава 1076 року // Бібл. вісн. – 2001. – № 6. – С. 52–53; *Солонська Н.Г.* Автори книг бібліотеки Ярослава Мудрого: біографічні матеріали // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – 2001. – Вип. 7. – С. 333–383; *Вона ж.* Книгознавчі читання в НБУВ присвячені реконструкції бібліотеки Ярослава Мудрого // Бібл. вісн. – 1999. – С. 45–46.